

نشانی

قم، خیابان معلم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، نشر پژوهشگاه

علوم و فرهنگ اسلامی

تلفن و دورنگار: ۰۲۵-۳۷۸۳۲۸۳۳

ص.پ: ۳۶۸۸/۳۷۱۸۵

کد یستی: ۳۷۱۵۶۱۶۵۹۱

مراكز پخش

۱. قم، میدان شهدا، تلفن و دورنگار، ۳۷۸۳۲۸۳۴-۰۲۵

۲. تهران، خیابان انقلاب، رویروی در دانشگاه تهران، یاساژ فروزنده،

طبعة همكف، واحد ٣١٢، تلفن: ٦٦٩٥١٥٣٤ - ٢١.

وبگاه: www.pub.isca.ac.ir

ایانامه: nashr@isca.ac.ir

فروشگاه مجازی نشر: www.shop.isca.ac.ir

فروشگاه نشر دیجیتال: www.pajooaan.ir

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

عنوان: ۵۹۰؛ مسلسل: ۹۱۰

بیابانی، حسب‌الہ، ۱۳۵۱-، گم‌داورنده

جستارهای نظری در اسلام تمدنی / به کوشش حبیب‌اله بابائی؛ تهیه مرکز مطالعات اجتماعی و تمدنی

قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۹

۷۷۶ص، جدول، نمودار

.....۱۵۰۰۰۰ ریال:

فيا

کتابنامه

نماه

تمدن اسلام، -- مقاله ها و خطابه ها

دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلام، مرکز مطالعات

اجتماعي و تمدني

DS 36/85

9.9/0.97671

6149992

سخنی با خواننده ۲۳

بخش اول: مفهوم و ماهیت «تمدن»

فصل اول: تمدن به مثابه سطح تحلیل ۳۵

رسول نوروزی فیروز

چکیده ۳۵

مقدمه ۳۶

۱. ضرورت نظریه پردازی، سطح تحلیل و نظریه تمدنی ۳۷

۲. ماهیت تمدن ۴۲

۳. ایده هدایتگر تمدن ۴۵

۴. رویکرد گفتمانی در برابر رویکرد شیء گونه به تمدن ۴۹

۵. حوزه اعتبار تمدنی ۵۵

نتیجه گیری ۶۲

کتابنامه ۶۵

فصل دوم: گفتمان به مثابه روش شناسی مطالعه تمدن..... ۶۹

عبدالمجید مبلغی

چکیده..... ۶۹

مقدمه..... ۷۰

۱. گفتمان و مطالعات تمدنی..... ۷۱

الف) امکان و استعداد بهره‌گیری از گفتمان در مطالعه تمدن‌ها..... ۷۱

ب) آسیب‌شناسی بهره‌گیری از گفتمان در مطالعات تمدنی با رویکرد دینی..... ۷۳

ج) چیستی گفتمان و چگونگی کاربرد آن در مطالعات تمدنی..... ۷۴

۲. بهره‌گیری از گفتمان در مطالعه تمدن اسلام..... ۷۷

الف) دوره‌بندی گفتمانی تمدن اسلامی..... ۷۸

ب) چگونگی بروز و ظهور سه گفتمان تمدنی در اسلام..... ۸۲

گام نخست: چگونگی پدیداری اظهارات و اعمال در این سه گفتمان..... ۸۳

گام دوم: امور دانستنی یا گفتنی (مجاز یا فهمیدنی) در این سه گفتمان..... ۹۰

گام سوم: فضاهای عمل و رفتار در زمینه اظهارات معتبر در گفتمان‌های تمدن اسلامی..... ۹۲

گام چهارم: لحاظ اعمال به مثابه مواد سازنده گفتمان و فراورده‌های گفتمان..... ۹۴

نتیجه‌گیری..... ۹۵

کتابنامه..... ۹۷

فصل سوم: دولت مدرن، دولت تمدنی..... ۹۸

مجتبی عبدخدایی

چکیده..... ۹۸

مقدمه..... ۹۹

۱. بنیان اجتماعی واحدهای سیاسی..... ۱۰۱

۲. دولت سرزمینی..... ۱۰۴

الف) سرزمینی شدن دولت و تحول در قدرت.....	۱۰۶
ب) سرزمینی شدن دولت، مبنای مشروعیت و حاکمیت.....	۱۰۹
ج) سرزمینی شدن دولت و شکل گیری نظام بین الملل.....	۱۱۱
۳. ایده دولت، ایده تمدنی.....	۱۱۲
۴. هویت ملی، هویت تمدنی (فراملی).....	۱۱۶
الف) سرزمینی شدن هویت و بعد درونی هویت.....	۱۱۸
۱) شکل گیری ملت سرزمینی.....	۱۱۸
۲) تداخل مرزهای هویتی و منفعتی.....	۱۲۰
ب) سرزمینی شدن و بُعد بیرونی هویت.....	۱۲۱
نتیجه گیری.....	۱۲۲
کتابنامه.....	۱۲۶

بخش دوم: اسلام و تمدن (رویکرد نظری و الهیاتی)

فصل اول: تنوع اسلامی در فرایند تمدنی.....	۱۳۱
حبیب‌اله بابائی	
چکیده.....	۱۳۱
مقدمه.....	۱۳۲
۱. چیستی تمدن.....	۱۳۴
۲. اسلامی بودن تمدن.....	۱۳۹
۳. نسبت بین یکی (One) و چند (Many) در اسلام.....	۱۴۵
۴. معاصرت تمدن اسلامی.....	۱۵۰
نتیجه گیری.....	۱۵۳
کتابنامه.....	۱۵۴

فصل دوم: تأمل در امکان، مفهوم و ماهیت تمدن اسلامی در عصر غیبت ۱۵۶
احمد رهدار

چکیده ۱۵۶

مقدمه ۱۵۷

۱. تمدن؛ مطالبه عصر ۱۵۹

۲. تمدن اسلامی در عصر غیبت ۱۶۷

الف) درک تمدنی از اسلام در عصر غیبت ۱۶۸

۱) معنای اسلام در عصر غیبت ۱۶۸

۲) امکان فهم اسلامی در عصر غیبت ۱۷۱

ب) امکان‌های تمدنی مسلمانان در عصر غیبت ۱۷۵

ج) ماهیت حرکت تمدنی در عصر غیبت ۱۷۸

د) نقش آموزه مهدویت در تمدن اسلامی در عصر غیبت ۱۸۲

۱) امام غایب و تمدن اسلامی ۱۸۲

۲) مسلمانان منتظر و تمدن اسلامی ۱۸۴

۳) حکومت جهانی و تمدن اسلامی ۱۸۶

نتیجه‌گیری ۱۸۸

کتابنامه ۱۸۹

فصل سوم: امکان تمدن اسلامی در دنیای کنونی؛ نگاهی به مبانی و ظرفیت‌ها ۱۹۳
سیدعلیرضا واسعی

چکیده ۱۹۳

مقدمه ۱۹۴

۱. بررسی مفاهیم بنیادی ۱۹۵

الف) مفهوم‌شناسی تمدن اسلامی ۱۹۵

ب) عهد شکوفایی تمدن اسلامی و جایگاه کنونی آن ۱۹۷

ج) شناخت اسلام تمدنی.....	۱۹۹
۲. احیا یا ایجاد تمدن بر اساس ظرفیت‌های اسلام.....	۲۰۰
۳. مبانی تمدن اسلامی به مثابه ظرفیت بنیادین.....	۲۰۲
الف) مبنای هستی‌شناختی و جهان‌شناختی.....	۲۰۲
ب) مبنای انسان‌شناختی.....	۲۰۵
ج) مبنای معرفت‌شناختی.....	۲۰۷
۴. ظرفیت‌های اسلام در ایجاد تمدن یا اسلام تمدنی.....	۲۰۹
۵. راهکارهای ایجاد تمدن جدید اسلامی.....	۲۱۲
نتیجه‌گیری.....	۲۱۳
کتابنامه.....	۲۱۵
فصل چهارم: ضرورت نگاه تمدنی به مفهوم معنویت.....	
عباس ایزدپناه - احمد شاکرنژاد	
چکیده.....	۲۱۹
مقدمه.....	۲۲۰
۱. تعریف لغوی معنویت.....	۲۲۱
۲. تعریف رویکردی معنویت.....	۲۲۲
معرفی رویکردهای علمی مختلف در تعریف معنویت.....	۲۲۷
۱) رویکرد تجربی.....	۲۲۸
۲. رویکرد پدیدارشناختی.....	۲۳۰
۳. رویکرد الهیاتی.....	۲۳۳
۴) رویکرد تاریخی.....	۲۳۸
۱- تاریخ‌نگاری تکاملی معنویت.....	۲۳۹
۲- تاریخ‌نگاری ذات‌گرایانه.....	۲۴۱

۲۴۲	۳- تبارشناسی یا تاریخ‌نگاری انتقادی
۲۴۶	نتیجه‌گیری
۲۴۹	کتابنامه

بخش سوم: اسلام و تمدن (رویکرد تاریخی)

۲۵۵	فصل اول: بایسته‌های دوره‌بندی تمدن اسلامی
	علی بیات
۲۵۵	چکیده
۲۵۶	مقدمه
۲۵۶	۱. دوره‌بندی تاریخی
۲۶۱	۲. تمایز تمدن اسلامی
۲۶۳	۳. ضرورت دوره‌بندی تمدن اسلامی
۲۶۳	۴. دوره‌بندی تمدن اسلامی
۲۶۴	۵. مبدأ تقویم و تاریخ اسلامی
۲۶۴	۶. معیارهای دوره‌بندی تاریخ و تمدن اسلامی
۲۶۵	الف) معیار سیاسی
۲۶۷	ب) معیار اجتماعی
۲۶۹	ج) معیار فرهنگی
۲۸۰	نتیجه‌گیری
۲۸۱	کتابنامه
۲۸۳	فصل دوم: کارکرد تمدنی قرآن؛ یک بررسی مقدماتی در قلمرو تمدن پیشین اسلامی
	محسن الویری
۲۸۳	چکیده

مقدمه	۲۸۴
نقش قرآن در صورت‌بندی تمدن اسلامی	۲۸۵
۱. اثرگذاری قرآن بر روح کلی و جهت‌گیری‌های تمدن اسلامی	۲۸۵
۲. اثرگذاری قرآن بر اجزا و مظاهر تمدن اسلامی	۲۸۹
الف) تأثیر قرآن بر دانش‌های رایج در گستره تمدن اسلامی	۲۹۰
ب) تأثیر قرآن بر هنرهای رایج در گستره تمدن اسلامی	۲۹۳
ج) تأثیر قرآن بر فضاهای کالبدی زیست‌بوم‌های مسلمانان در گستره تمدن اسلامی	۲۹۶
د) تأثیر قرآن بر زندگی اجتماعی مسلمانان در گستره تمدن اسلامی	۲۹۷
نتیجه‌گیری	۳۰۰
کتابنامه	۳۰۲
فصل سوم: اعتدال‌گرایی در گستره تاریخ تمدن اسلامی؛ یک بررسی مقدماتی	۳۰۹
محسن الویری	
چکیده	۳۰۹
مقدمه	۳۱۰
۱. بررسی واژه‌شناختی اعتدال	۳۱۱
۲. بنیاد معرفتی و قلمرو اعتدال	۳۱۲
۳. پشتوانه دینی اعتدال	۳۱۶
الف) گزارش یک رفتار معتدلانه یا توصیه به یک رفتار معتدلانه بدون عنوان خاص	۳۱۶
ب) گزارش یک رفتار معتدلانه یا توصیه به یک رفتار معتدلانه همراه با عنوان خاص	۳۱۷
۴. اعتدال در لایه‌های تمدن اسلامی	۳۲۰
۵. روش بررسی اعتدال در تاریخ تمدن اسلامی	۳۲۱
۶. «الاقتصاد» به مثابه اعتدال	۳۲۲
الف) کاربرد واژه «الاقتصاد» در دسته‌بندی روایت‌ها	۳۲۲

۳۲۵	 (ب) کاربرد واژه «الاقتصاد» در تقسیم‌بندی مباحث فقهی
۳۲۷	 (ج) کاربرد واژه «الاقتصاد» در دسته‌بندی مباحث ادبی، اخلاقی و اداری
۳۲۹	 (د) کاربرد واژه «الاقتصاد» در بیان دولت‌مردان و بزرگان مسلمان
۳۳۳	 (ه) صنعت «الاقتصاد» در دانش بلاغت
۳۳۳	 نتیجه‌گیری
۳۳۵	 کتابنامه

بخش چهارم: علوم اسلامی و تمدن

۳۴۵	 فصل اول: ظرفیت‌های دانش کلام در مطالعات تمدنی
	محمدتقی سبحانی - عباس حیدری‌پور
۳۴۵	 چکیده
۳۴۶	 مقدمه
۳۴۷	 ۱. نظام مطلوب طبقه‌بندی دانش و جایگاه دانش کلام
۳۵۰	 ۲. ظرفیت‌های کلامی در غنابخشی به مطالعات تمدنی
۳۵۴	 ۳. محوریت عقل و اراده در انسان‌شناسی کلامی
۳۵۶	 ۴. نسبت عقل و اراده
۳۶۲	 کتابنامه

۳۶۳	 فصل دوم: ظرفیت‌های عرفان اسلامی در تمدن‌زایی
	سیدیداله یزدان‌پناه - عباس حیدری‌پور
۳۶۳	 چکیده
۳۶۴	 مقدمه
۳۶۴	 ۱. تعریف اجمالی تمدن
۳۶۶	 ۲. تعریف اجمالی عرفان

۳۶۶	۳. ظرفیت‌های تحقیقی عرفان درباره تمدن به صورت علمی
۳۶۹	۴. ظرفیت‌های تحقیق‌بخش عرفان به تمدن
۳۶۹	الف) عرفان دنیاگریز و توان تمدن‌سازی
۳۷۴	ب) ظرفیت‌های پیشنهادی عرفان اسلامی برای تمدن نوین اسلامی
۳۷۵	۱) نقش مرکزی عرفان در تأسیس تمدن اسلامی
۳۷۶	۲) عناصر تمدن‌ساز اسلامی و نقش عرفان
۳۸۳	۵. دلایل تحقیق‌نیافتگی تمدن نوین اسلامی
۳۸۷	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۳۹۰	کتابنامه
۳۹۲	فصل سوم: مقوله «تمدن» در طبقه‌بندی علوم اسلامی
	حبیب‌اله بابائی
۳۹۲	چکیده
۳۹۳	مقدمه
۳۹۵	۱. جایگاه «تمدن» در طبقه‌بندی علوم اسلامی (منطق هستی‌شناختی، انسان‌شناختی و روش‌شناختی)
۴۰۰	۲. رویکردها و ملاک‌های مختلف در طبقه‌بندی علوم
	۳. ضرورت طرح ملاک‌های تمدنی و تأکید بر منطق «نظام نیازهای اجتماعی» در طبقه‌بندی علوم اسلامی
۴۰۱	۴. ضرورت ارتقای جایگاه «تمدن» و «مطالعات تمدنی» در طبقه‌بندی علوم (منطق عمل و نیاز)
۴۰۶	۵. طبقه‌بندی علوم و نسبت میان نظر و عمل
۴۱۱	۶. تقدّم عقل عملی بر عقل نظری در عرصه‌های تمدنی اسلام
۴۱۳	نتیجه‌گیری
۴۱۴	کتابنامه

بخش پنجم: نظریات تمدن اسلامی

فصل اول: تمدن نوین اسلامی در اندیشه آیت الله خامنه‌ای (چیستی و چگونگی تکامل تمدنی

جمهوری اسلامی ایران)..... ۴۱۹

محمد رضا بهمنی

چکیده..... ۴۱۹

مقدمه..... ۴۲۰

۱. امکان یا امتناع تمدن نوین اسلامی در بازخوانی تجربه‌های تمدنی..... ۴۲۲

الف) عصر نبوی، خاستگاه تمدن اسلامی..... ۴۲۳

ب) درخشش تمدنی سده‌های سوم و چهارم هجری..... ۴۲۴

ج) نقل و فعل ائمه علیهم‌السلام در تمدن‌سازی اسلامی..... ۴۲۵

د) رشد نامتوازن در تجربه تمدنی غرب..... ۴۲۶

ه) روحیه کار و تلاش در تمدن غرب..... ۴۲۷

و) تجربه جمهوری اسلامی ایران در امتداد تمدن اسلامی..... ۴۲۷

۲. مفهوم‌شناسی تمدن نوین اسلامی..... ۴۲۹

الف) نسبت مفهومی «تمدن اسلامی» و «زندگی انسانی»..... ۴۳۰

ب) نسبت مفهومی «تمدن اسلامی» و «امت اسلامی»..... ۴۳۱

ج) ارکان تمدن اسلامی..... ۴۳۳

د) اهداف تمدن اسلامی..... ۴۳۹

۱) پیشرفت مادی و رشد و توسعه و اعتلای اقتصادی دنیای اسلام..... ۴۳۹

۲) ارتقای علم و فناوری..... ۴۴۰

۳) برقراری عدالت اجتماعی..... ۴۴۱

۴) اعتلای معنویت و اخلاق..... ۴۴۲

۵) تبیین و تحقق زندگی مطلوب اسلامی..... ۴۴۳

۴۴۵	 شاخص‌های ترازبایی تمدن اسلامی
۴۴۵	 (۱) شاخص اصلی: تعالی و سعادت انسان‌ها
۴۴۶	 (۲) شاخص نمادی: آرایش ظاهری و بروز و ظهور بیرونی
۴۴۷	 (۳) شاخص تمایزبخش
۴۴۷	 ۳. ایجاد و تکوین تمدن اسلامی
۴۴۸	 (الف) پیش‌نیازهای شکل‌گیری تمدن اسلامی
۴۴۸	 (۱) شناخت و مواجهه با چالش‌ها
۴۴۹	 (۲) ایجاد و حمایت از فضای انتقادی
۴۴۹	 (۳) آینده‌نگری در تمدن‌سازی
۴۵۱	 (ب) مراحل تکوین تمدن اسلامی
۴۵۲	 (۱) وقوع انقلاب اسلامی
۴۵۳	 (۲) تشکیل نظام اسلامی
۴۵۴	 (۳) تشکیل دولت اسلامی
۴۵۵	 (۴) تشکیل کشور اسلامی
۴۵۶	 (۵) تشکیل تمدن بین‌الملل اسلامی
۴۵۸	 (ج) الزامات رسیدن به تمدن اسلامی
۴۵۸	 (۱) الزامات تمهیدی اساسی
۴۵۹	 ۱- تولید فکر و علم برای تمدن‌سازی اسلامی
۴۶۱	 ۲- پرورش انسان
۴۶۳	 (۲) الزامات عینی کارکردی
۴۶۴	 ۱- نظام‌سازی و تعالی الگوی مدیریت
۴۶۵	 ۲- اصلاح سبک زندگی و رفتار اجتماعی (رسیدن به سلوک عملی مورد نظر اسلام)
۴۶۸	 نتیجه‌گیری
۴۷۰	 کتابنامه

فصل دوم: تعقل و تدبیر در ساحت‌های تمدن از منظر حکیم متأله جوادی آملی ۴۷۷
مهدی امیدی

چکیده ۴۷۷

مقدمه ۴۷۸

۱. تمدن متعالی؛ تسخیر مؤمنانه جهان آفرینش ۴۷۹

۲. تمدن متعالی؛ تنظیم مناسبات انسانی بر مدار دین و فطرت ۴۷۹

الف) تفسیر انسان در تمدن راستین ۴۸۱

(۱) روش و مراتب شناخت انسان در این تمدن ۴۸۲

(۲) مراتب ساختاری انسان و ساختار تمدن متعالی ۴۸۴

(۳) انسان؛ مستخدم طبعی و مدنی فطری ۴۸۶

(۴) انسان به مثابه حیّ متأله در تمدن متعالی ۴۸۸

(۵) طبیعت و فطرت معیار کثرت و وحدت تمدن ۴۸۹

ب) تأثیر تفسیرهای مباین در تمایز مدینه‌ها ۴۹۰

وجوه تمایز مدینه‌ها بر حسب تفاسیر مباین ۴۹۲

(۱) تمایز مدینه‌ها در اهداف و غایات ۴۹۲

(۲) تفاوت مدینه‌ها در روش دستیابی به اهداف ۴۹۲

(۳) تفاوت مدینه‌ها در گستره منطق ۴۹۳

(۴) تفاوت مدینه‌ها در پیامدهای منطقی ۴۹۳

(۵) تمایز مدینه‌ها در مبنا ۴۹۴

(۶) تمایز مدینه‌ها در فهم اصطلاح‌های تمدنی ۴۹۴

ج) نقش عقل، علم و دین در ساحت‌های تمدن ۴۹۴

(۱) عقل و تمدن ۴۹۶

(۲) علم و تمدن ۴۹۷

۵۰۰	 (۳) دین و تمدن
۵۰۱	 (د) تعامل اضلاع هندسه معرفت دینی در مهندسی تمدنی
۵۰۴	 بررسی و تأمل
۵۰۵	 نتیجه‌گیری
۵۰۷	 کتابنامه
۵۰۹	 فصل سوم: مهندسی تمدن اسلامی از منظر سیدمنیرالدین حسینی الهاشمی مصطفی جمالی
۵۰۹	 چکیده
۵۱۰	 مقدمه
۵۱۱	 ۱. زمینه‌ها
۵۱۴	 ۲. مفهوم‌شناسی تمدن اسلامی
۵۱۴	 الف) تعریف تمدن
۵۱۶	 ب) تمدن اسلامی
۵۱۷	 ۳. ضرورت داشتن رویکرد تمدنی
۵۱۷	 ۴. ارکان تمدن
۵۱۸	 الف) نظام مفاهیم
۵۱۸	 ب) ساختارها
۵۱۹	 ج) فراورده‌ها
۵۱۹	 ۵. مبانی اندیشه تمدنی
۵۱۹	 الف) دین‌شناسی
۵۲۱	 ب) فلسفه تاریخ
۵۲۴	 ج) جهت‌داری علوم
۵۲۶	 ۶. تحلیل تمدن مادی

۵۲۶	الف) جهت‌گیری حاکم بر تمدن مادی
۵۲۷	ب) فرایند بسط غرب
۵۲۷	ج) نقد غرب
۵۲۸	۱) نقد از منظر فلسفه تاریخ
۵۲۹	۲) نقد از منظر تمدنی
۵۳۰	۷. فلسفه شدن نرم‌افزار مهندسی تمدن اسلامی
۵۳۳	نتیجه‌گیری
۵۳۵	کتابنامه

فصل چهارم: در جستجوی مدرنیته اسلامی (بررسی و نقد اندیشه‌های تمدنی بدیع الزمان سعید

۵۳۸	نورسی)
	رسول نوروزی فیروز
۵۳۸	چکیده
۵۳۹	مقدمه
۵۴۱	۱. حیات بدیع الزمان (۱۸۷۶-۱۹۶۰)
۵۴۸	۲. رویکرد تمدنی سعید نورسی
۵۴۹	الف) تعریف تمدن
۵۴۹	ب) منبع تمدن
۵۵۰	ج) عنصر کلیدی تمدن
۵۵۱	د) ماهیت تمدن غرب
۵۵۲	هـ) مقایسه تمدن اسلامی و تمدن غربی
۵۵۵	و) دین و تمدن
۵۵۶	ز) وحدت و تمدن
۵۵۹	ح) علم و تمدن

.....	ط) دولت و تمدن	۵۶۱
.....	تحلیل و بررسی	۵۶۲
.....	کتابنامه	۵۶۷
.....	فصل پنجم: بررسی کلی مفاهیم پایه تمدن اسلامی در اندیشه مالک بن نبی	۵۷۱
.....	محمدعلی میرزایی	
.....	چکیده	۵۷۱
.....	مقدمه	۵۷۲
.....	۱. مفاهیم پایه در نگره‌های تمدنی مالک بن نبی	۵۷۷
.....	۲. پیشینه و ادبیات در حوزه اندیشه‌های تمدنی مالک بن نبی	۵۸۲
.....	۳. طرح گفتگوی انقلاب‌ها و ضرورت بازگشت به اندیشه مالک بن نبی	۵۸۵
.....	۴. خاستگاه اندیشه‌های بن نبی	۵۹۴
.....	۵. از مهندسی برق تا مهندسی تمدن	۵۹۷
.....	نتیجه‌گیری	۶۰۲
.....	کتابنامه	۶۰۴
.....	فصل ششم: همزادی دین و تمدن؛ بن‌مایه انگاره‌های تمدنی سیدحسین نصر	۶۰۶
.....	عباس حیدری‌پور	
.....	چکیده	۶۰۶
.....	مقدمه	۶۰۷
.....	۱. مشکلات روشی تحقیق	۶۰۹
.....	۲. توصیف‌های کلان تمدنی نصر	۶۱۰
.....	الف) جایگاه تمدن در حیات بشری	۶۱۰
.....	ب) همزادی دین و تمدن	۶۱۲
.....	ج) تفاوت معنای دین و تمدن	۶۱۸

۶۱۹	 (د) ملاک حضور در یک تمدن
۶۲۱	 (ه) تناظر دین با تمدن و تنوعات درون تمدنی
۶۲۷	 (و) تأسیس و احیای تمدن‌ها
۶۲۹	 (ز) نیروی خلاقه تمدن‌ها و تأثیر آن در احیای تمدن‌ها
۶۳۰	 (ح) تعریف تمدن و بررسی تلائم آن با نظریه همزادی
۶۳۴	 (ط) انواع تمدن و نتایج حاصل از آن
۶۳۷	 (ی) ارتباطات بیناتمدنی
۶۳۸	 نتیجه‌گیری
۶۴۱	 کتابنامه

فصل هفتم: الهیات اجتماعی و تمدن اسلامی (بررسی آرای محمد فتح‌الله گولن درباره تمدن

۶۴۳	 اسلامی)
-----	---------------

رسول نوروزی فیروز

۶۴۳	 چکیده
۶۴۴	 مقدمه
۶۴۶	 ۱. ماهیت تمدن
۶۴۷	 ۲. سرآغاز تمدن راستین
۶۵۰	 ۳. منابع تمدن اسلامی
۶۵۳	 ۴. رابطه دین و علم؛ نظریه علم دینی
۶۵۷	 ۵. کارکرد تمدن
۶۵۹	 ۶. مقایسه روح تمدن اسلامی و غربی
۶۵۹	 الف) آسیب‌شناسی تمدن اسلامی
۶۶۰	 ب) آسیب‌شناسی تمدن غربی

۶۶۱	۷. قواعد تمدن‌سازی.....
۶۶۱	الف) گفتگو و رواداری.....
۶۶۲	ب) آموزش و تمدن.....
۶۷۱	تقادی و نتیجه‌گیری.....
۶۷۴	کتابنامه.....
۶۷۷	فصل هشتم: «پیوستگی» در تمدن اسلامی (بررسی نظریه مارشال هاجسن) حبیب‌اله بابائی.....
۶۷۷	چکیده.....
۶۷۸	مقدمه.....
۶۷۹	۱. روش‌شناسی هاجسن.....
۶۸۲	۲. مفهوم «تمدن» از منظر هاجسن.....
۶۸۴	۳. ضرورت مطالعه تمدنی اسلام.....
۶۸۵	۴. نگرش تمدنی مسلمانان.....
۶۸۶	۵. اسلامی‌بودن تمدن.....
۶۹۲	۶. عوامل و فرایند پیوستگی در تمدن اسلامی.....
۷۰۴	نتیجه‌گیری.....
۷۰۷	کتابنامه.....

نمایه‌ها

۷۰۹	آیات.....
۷۱۵	روایات.....
۷۱۷	موضوعات.....
۷۶۲	اعلام و مشاهیر.....

۷۶۸.....	مکان‌ها.....
۷۷۰.....	تنالگان.....
۷۷۱.....	کتاب‌ها.....
۷۷۵.....	مقالات و نرم‌افزارها.....

سخنی با خواننده

ضرورت دینی و اجتماعی تمدن‌شناسی و تمدن‌سازی در ایران پس از انقلاب همواره مورد توجه مؤسسان و مهندسان نظام جمهوری اسلامی بوده است. با وجود این ادبیات تمدنی عالمان و فقیهان فرهنگ و سیاست در جمهوری اسلامی ثابت نبوده و تطورات مختلفی داشته است. واژه «تمدن» در ادبیات بنیانگذار جمهوری اسلامی، حضرت امام خمینی علیه السلام بیشتر حالت نفی و سلب داشته است و ایشان با به‌کارگیری واژه تمدن به انکار تمدن غرب و تمدن مورد ادعایی نظام شاهنشاهی در کتاب به سوی تمدن بزرگ پرداختند (امام خمینی، ۱۳۷۸، صص ۳۶۹ و ۴۰۸-۴۱۱). در یک نگاه، با توجه به جایگاه تاریخی و نقش بنیانگذاری امام در انقلاب، به نظر می‌رسد تأسیس حکومت اسلامی پروژه فکری ایشان بوده است و نه کلیت تمدن اسلامی. در نگاهی دیگر و با توجه به عبارات‌های دیگر ایشان که اسلام را در اعلام‌رتبه تمدن می‌دانند (همان، ج ۱، ص ۳۰۱) یا تمدن مسلمانان را فوق تمدن‌ها می‌دانند (همان، ج ۱، ص ۳۷۴) یا اینکه بر تمدن الهی تأکید می‌کنند (همان، ج ۶، ص ۳۴۳)، به جنبه‌های ایجابی تمدن به اختصار اشاره دارند؛ ولی چون دوره رهبری ایشان از آغاز نهضت تا رحلت، دوره تأسیس و نه تفسیر و تفصیل گفتمان انقلاب و جمهوری اسلامی بود، ایشان فرصتی نیافتند که به تفصیل به جنبه‌های ایجابی تمدن اسلامی نیز ورود کنند. با این همه و به رغم ادبیات سیاسی و سلبی امام در موضوع تمدن، به لحاظ مبانی فکری و اندیشه‌های جامع اجتماعی، سیاسی، فلسفی و

عرفانی‌شان، نمی‌توان امام را مُبدع یا یک مؤسس تمدنی به حساب نیاورد. با توجه به اینکه رویکرد تمدنی را می‌توان متشکل از پنج عنصر نگرش نظام‌مند به معرفت دینی، اصول‌گرایی در حوزه فهم دین و توسعه‌گرایی در حوزه تحقق دین، تکامل در روش اجتهاد و تجدید نظر در روش علوم، ضرورت تدوین الگوهای اجتماعی و پی‌ریزی تمدن نوین اسلامی (سبحانی، ۱۳۸۵: ص ۲۹۵-۳۰۱) در نظر گرفت، بی‌شک باید امام را یک نظریه‌پرداز و بلکه یک مؤسس تمدنی به شمار آورد. از نظر برخی محققان اساساً شاخصه‌های اندیشه تمدن‌گرا را در آرا و عملکرد امام خمینی علیه السلام بیش از هر جای دیگر می‌توان جستجو کرد. ایده‌ها و طرح‌های امام در مورد انقلاب فرهنگی، وحدت حوزه و دانشگاه، اتحاد امت اسلامی، نقش زمان و مکان در اجتهاد، ولایت مطلقه فقیه و احکام حکومتی و سرانجام تفسیر حکومت به عنوان فلسفه عملی فقه، همگی نقطه‌های عطف در اندیشه تمدن‌گرا و مهندسی تمدنی بوده است (همو، ۱۳۸۶، ص ۲۶۶).^۱

پس از امام راحل ادبیات سلبی تمدن که بیشتر معطوف به سلب و نفی تمدن غرب - به‌ویژه ابعاد سیاسی و اخلاقی غرب - بود، در سخنان رهبر معظم انقلاب ادامه یافت و در عین حال از سال ۱۳۷۰، ادبیات ایجابی تمدن در گفته‌های ایشان آغاز گردید. پس از دو سال از سخنان رهبری در باب ضرورت تمدن‌سازی و صورت‌بندی تمدن اسلامی، نظریه چالش‌برانگیز هانتینگتون درباره برخورد تمدن‌ها - به صورت یک مقاله در سال ۱۳۷۲ (۱۹۹۳م) - و سپس به صورت یک کتاب در سال ۱۳۷۵ (۱۹۹۶م) منتشر شد. در سی‌ام شهریور ۱۳۷۷ سیدمحمد خاتمی، رئیس‌جمهور وقت ایران در ادامه نظریه روزه گارودی و در واکنش به نظریه هانتینگتون، طرح گفتگوی تمدن‌ها را در سازمان ملل مطرح کرد. همزمان گفتمان تمدنی در ادبیات رهبر معظم انقلاب ادامه یافت و ایشان از سال ۱۳۷۹ با مخاطبان بیرونی و گاه خارجی، بر مسئله گفتگوی تمدن‌ها

۱. برای مطالعه بیشتر، رک: گروه مؤلفان؛ نهضت علمی و فرهنگی از نگاه امام خمینی؛ قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۶.

تأکید کردند^۱ و با مخاطبان داخلی نیز درباره تأسیس تمدن و فرایند ساخت تمدن سخن گفتند.

هر میزان ادبیات تمدنی در میان عالمان و فقیهان اجتماع و سیاست در ایران اوج گرفت، برخی جریان‌های روشنفکری که کرنش در برابر غرب را امری گریزناپذیر و فرایند سکولاریزاسیون شرقی را راه برون‌رفت از عقب‌ماندگی می‌دانستند، پرداختن به نگاه تمدنی و ضرورت تمدن‌سازی را نفی کردند و ناروا شمردند. از نظر روشنفکران سکولار، اساساً نظریه تمدن اسلامی و پروژه تمدن‌سازی، حداکثری‌ترین نظریه در موضوع رابطه دین و زندگی تلقی می‌شود. این رفض و انکار، بیشتر بدان سبب بود که جریان روشنفکر سکولار کاملاً واقف بود که اساساً تمدن، یک واژه فراخ و جامع است که بسیاری از حوزه‌های اجتماعی را پوشش می‌دهد (Mazlish, 2001, p.298) و سخن گفتن از تمدن اسلام به معنای آوردن دین در کلان‌ترین عرصه زندگی اجتماعی است.

بر پایه همین تلقی از تمدن به مثابه کلان‌ترین واحد اجتماعی، صف‌بندی‌هایی در قبال این موضوع شکل گرفت. صف‌کشی در موضوع «تمدن» بدان جهت بود که از منظر هر دو طیف موافق و مخالف، فساد و صلاح در این عرصه می‌تواند در مقیاس بسیار بزرگی اثرگذار باشد. اگر تمدن کلان‌ترین نظام مناسبات انسانی است، اصلاح آن موجب اصلاح حوزه‌های مختلف انسانی و اجتماعی می‌شود؛ همان‌طور که خرابی و فساد آن نیز حوزه‌های وسیع اجتماعی و فرهنگی دنیای انسان‌ها را به فساد می‌کشانند؛ نیز همان‌طور که جنگ میان تمدن‌ها می‌تواند بسیار مصیبت‌بار و خطرناک باشد، گفتگوی میان تمدن‌ها یا تعارف بین تمدن‌ها نیز بسیار سازنده‌تر از گفتگوی میان دو کشور یا حتی دو ملت خواهد بود و همین‌طور اگر تمدن همان بزرگ‌ترین واحد اجتماعی است،

۱. ایشان در سال ۱۳۷۸ در دیدار با وزیر امور خارجه و نمایندگان سیاسی ایرانی در خارج از کشور بر اهمیت گفتگو با تمدن‌ها - نه با دولت‌ها و مأموران سرویس‌های اطلاعاتی - تأکید کردند.

آن‌گاه هر دینی - انسانی یا الهی - که تمدنی بشود، بزرگ‌ترین و مؤثرترین دین در وسیع‌ترین قلمرو اجتماعی خواهد بود. اسلام هم اگر بخواهد به مثابه یک دین، بزرگ‌ترین باشد و هویت اسلامی مسلمانان در مقیاس یک امت را محفوظ بدارد، باید در قالب یک تمدن، تجلی پیدا بکند. اینها همه ضرورت دانش و بینش تمدنی را معلوم می‌کند؛ افزون بر اینکه اگر تمدنی مانند تمدن اسلامی بخواهد در برابر هجمه فرهنگی و تمدنی دیگر تمدن‌ها مانند تمدن غرب مقاومت کند و از هویت تاریخی، دینی و فرهنگی خود حفاظت کند، ناگزیر باید در فرایند تمدنی این مقاومت را فعال سازد، وگرنه در برابر هجمه‌های تمدن مسلط از میان خواهد رفت و این ضرورت دیگری برای تفکر و نگرش تمدنی در دنیای معاصر مسلمانان است.^۱

با این همه ضرورت و اهمیت، ماهیت تمدن اسلامی و مبانی و ابعاد آن همچنان در ابهام مانده و تکرر در گفتار، جز به پراکندگی در معنا و ماهیت تمدن و تمدن اسلامی نیفزوده است. آشفتگی در ادبیات تمدنی و مبانی و اصول آن موجب شده است اولویت‌ها در تصمیم‌گیری‌های کلان در دنیای اسلام مغفول ماند و متن و حاشیه و اصول و فروع تمدن اسلامی درهم بیامیزد؛ از این‌رو گاه بر معنویت و تمدن معنوی تأکید شده، گاه بر علم و پیشرفت به مثابه محور و ملاک فرایند تمدنی اصرار گردیده و گاهی نیز بر اقتصاد و محوری بودن آن در تمدن اسلامی پافشاری شده است.

در همین راستا و در جهت پاسخ به برخی ابهام‌های نظری و الهیاتی در موضوع تمدن، این جانب با استقبال از ایده حجت‌الاسلام و المسلمین محمدتقی سبحانی (مدیرمسئول محترم فصلنامه نقد و نظر) و همراهی و مساعدت حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر علیرضا آل‌بویه، موضوع «اسلام و تمدن» را در یک رویکرد نظری و

۱. بر اساس همین نگاه است که مرادخای کاپلان در کتاب یهودیت به مثابه تمدن بقای یهودیت به مثابه دین را وابسته به تأسیس تمدن یهود در آمریکا می‌داند تا بتواند از هویت دینی و یهودی در برابر مدرنیته مسیحی و مدرنیته سکولار محافظت کند (Kaplan, 1994, pp. xxv-xxviii).

الهیاتی و گاه تاریخی در چهار شماره مجزا به بحث و بررسی عالمانه محققان و پژوهشگران حوزه «تمدن اسلامی» گذاشتم و مقالات فاخری را در این باب گردآوری کردم که حاصل آن در شماره‌های ۷۴-۷۵، ۸۰ و ۸۸ منتشر گردید و سرانجام به صورت کتاب حاضر به علاقه‌مندان، استادان و دانشجویان تقدیم شد. آنچه در این مجموعه گردآوری شده، صرف مجموعه مقالاتی نیست که هریک از نویسندگان آن را در حیات خلوتشان نوشته باشند؛ بسیاری از مقالاتی که در این مجموعه گردآوری شده، علاوه بر عبور از ارزیابی‌های علمی و البته سختگیرانه مجله، در جلسات دفاعیه گروه، مورد نقد و بررسی قرار گرفته، آنگاه نتیجه گفتگوهای علمی و آکادمیک در هریک از مقالات اشراپ گردیده است. این فرایند جمعی در پژوهش‌های فردی، محتوای هریک از مقالات را ترقی داده و آنها را نسبت به بسیاری از نوشته‌های مختلفی که امروزه نوشته می‌شود، ممتاز و متمایز ساخته است.

این مجموعه مقالات در کتاب حاضر در محورهای ذیل دسته‌بندی شده و یکجا به محققان تمدنی تقدیم می‌شود: در بخش اول که مربوط به مفهوم و ماهیت تمدن است، مقالات ذیل کنار هم قرار گرفته است: ۱. مقاله «تمدن به مثابه سطح تحلیل» از دکتر رسول نوروزی فیروز که در شماره ۸۰ نقد و نظر به چاپ رسیده است. ۲. مقاله «گفتمان به مثابه روش‌شناسی مطالعه تمدن» از دکتر عبدالمجید مبلغی که در شماره ۸۸ نقد و نظر انتشار یافت. ۳. «دولت مدرن، دولت تمدنی» متعلق به دکتر مجتبی عبدخدایی است که در شماره ۷۵ به چاپ رسید.

در بخش دوم کتاب مقالاتی مرتبط با موضوع «اسلام و تمدن» با رویکرد نظری جمع‌آوری شده است که شامل مقالات ذیل است: ۱. مقاله «تنوع اسلامی در فرایند تمدنی» که در شماره ۸۸ به قلم نویسنده منتشر شد. ۲. «تأمل در امکان، مفهوم و ماهیت تمدن اسلامی در عصر غیبت» عنوان مقاله دیگری است که توسط دکتر رهدار نوشته شده و در شماره ۷۵ فصلنامه انتشار یافت. ۳. مقاله دکتر سیدعلیرضا واسعی نیز در

همین موضوع با عنوان «امکان تمدن اسلامی در دنیای کنونی؛ نگاهی به مبانی و ظرفیت‌ها» است که در شماره ۸۸ به چاپ رسید. ۴. مقاله دکتر عباس ایزدپناه و دکتر احمد شاکرنژاد با عنوان «ضرورت نگاه تمدنی به مفهوم معنویت» در شماره ۷۵ به چاپ رسیده است.

بخش سوم کتاب، مقالات مربوط به «اسلام و تمدن» با رویکرد تاریخی است که در آن سه مقاله توسط استادان تاریخ و تمدن به نگارش در آمده است: ۱. مقاله اول را دکتر علی بیات نوشته‌اند با عنوان «بایسته‌های دوره‌بندی تمدن اسلامی». این مقاله در اولین ویژه‌نامه تمدنی نقد و نظر (شماره ۷۴) به چاپ رسید. ۲. مقاله «کارکرد تمدنی قرآن: یک بررسی مقدماتی در قلمرو تمدن پیشین اسلامی» متعلق به دکتر محسن الویری است که در شماره ۸۰ فصلنامه به چاپ رسید. ۳. مقاله نهایی این بخش نیز توسط دکتر الویری نوشته شده است با عنوان «اعتدال‌گرایی در گستره تاریخ تمدن اسلامی» که در شماره ۷۵ انتشار یافته است.

در بخش چهارم این کتاب مقاله‌های مربوط به «علوم اسلامی و تمدن» گردآوری شده است که مقاله نخست آن با عنوان «ظرفیت‌های دانش کلام در مطالعات تمدنی» توسط حجت‌الاسلام والمسلمین محمدتقی سبحانی نوشته شده و در شماره ۷۵ به چاپ رسیده است. مقاله دوم از این بخش متعلق است به حجت‌الاسلام والمسلمین سیدیداله یزدان‌پناه با عنوان «ظرفیت‌های عرفان اسلامی در تمدن‌زایی» که در شماره ۸۰ انتشار یافت. شایان ذکر است هر دو مقاله فوق توسط حجت‌الاسلام عباس حیدری‌پور تقریر و تدوین گشته است. مقاله سوم از بخش چهارم هم متعلق است به نویسنده این سطور که با عنوان «مقوله "تمدن" در طبقه‌بندی علوم اسلامی» در شماره ۷۵ نقد و نظر چاپ شده است.

در بخش نهایی دیدگاه‌های تمدنی اندیشمندان مسلمان و گاه غیرمسلمان گردآوری گردیده که مقالات ذیل به ترتیب در آن جمع شده است: ۱. مقاله «تمدن نوین اسلامی در

اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای: چپستی و چگونگی تکامل تمدنی جمهوری اسلامی ایران» از دکتر محمدرضا بهمنی؛ ۲. «تعقل و تدبیر در ساحت‌های تمدن از منظر حکیم متاگله جواد آملی» از دکتر مهدی امیدی؛ ۳. «مهندسی تمدن اسلامی از منظر سیدمنیرالدین حسینی الهاشمی» از دکتر مصطفی جمالی؛ ۴. «در جستجوی مدرنیته اسلامی (بررسی و نقد اندیشه‌های تمدنی بدیع‌الزمان سعید نوری)» از دکتر رسول نوروزی فیروز؛ ۵. «بررسی کلی مفاهیم پایه تمدن اسلامی در اندیشه مالک بن نبی» از حجت‌الاسلام والمسلمین نجفعلی (محمدعلی) میرزایی؛ ۶. «همزادی دین و تمدن: بن‌مایه انگاره‌های تمدنی سیدحسین نصر» از حجت‌الاسلام عباس حیدری‌پور؛ ۷. الهیات اجتماعی و تمدن اسلامی (بررسی آرای محمد فتح‌الله گولن درباره تمدن اسلامی) از دکتر رسول نوروزی فیروز؛ ۸. «پیوستگی» در تمدن اسلامی (بررسی نظریه مارشال هاجسن)» از راقم این سطور. غیر از مقاله شماره ۷ که در شماره ۸۸ چاپ شد، بقیه مقالات فوق در ویژه‌نامه نظریات تمدنی اسلامی در شماره ۷۴ انتشار یافت. امید است آنچه در این مجموعه گردآمده است، درآمدی مؤثر باشد بر آغاز پژوهش‌هایی عمیق‌تر و کامل‌تر در نسبت بین اسلام و تمدن.

مجموعه حاضر با عنایت و توفیق خداوند متعال، حاصل همراهی محققان و استادان محترمی است که در تهیه و تأمین قطعات این کتاب بسیار صبور و متواضع بودند و ملاحظات و پیشنهادهای متعدد را با روی باز قبول کرده و مکرر اصلاحاتی را در نوشته خود اعمال نمودند. اگر نبود این روحیه و همراهی و وسواس علمی، هرگز این مقالات در این سطح پیشرفته شکل نمی‌گرفت. علاوه بر نویسندگان و پژوهشگران، باید از مدیر مسئول فصلنامه نقد و نظر، سردبیر محترم و دیگر دست‌اندرکاران مجله مخصوصاً آقایان ذوالفقار ناصری (دبیر تحریریه) و علی جامه‌داران (کارشناس اجرایی) تشکر کنم که در طول سه سال گذشته به گونه‌های مختلف با ما همراهی کردند تا کار با درایت و وزانت به نتیجه رسید؛ همین‌طور از همکاران مرکز مطالعات اجتماعی و تمدنی آقایان دکتر

رسول نوروزی (مدیر گروه مطالعات تمدنی)، دکتر سیدمحمدکاظمی قهفرخی (رئیس پیشین اداره پژوهش)، آقای محمدحسن ترابی پوده (رئیس کنونی اداره پژوهش) و آقای حسین محمدهاشمی (کارشناس گروه مطالعات تمدنی) که در مراحل آماده‌سازی کتاب به جدّ ما را همراهی کردند سپاسگزارم؛ همین‌طور باید از ریاست محترم پژوهشگاه حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر لک‌زایی، معاونت محترم پژوهشی حجت‌الاسلام و المسلمین جناب آقای دکتر یعقوب‌نژاد و اداره محترم نشر پژوهشگاه قدردانی کنم که به همت و تلاش آنها این کار آماده نشر شده و به علاقه‌مندان و محققان تمدن تقدیم گردید.

حبیب‌اله بابائی

کتابنامه

۱. امام خمینی، روح‌الله؛ صحیفه‌ امام؛ تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام، ۱۳۷۸.
۲. پهلوان، چنگیز؛ فرهنگ و تمدن؛ تهران: نشر نی، ۱۳۸۸.
۳. سبجانی، محمدتقی؛ «درآمدی بر جریان‌شناسی اندیشه اجتماعی دینی در ایران معاصر»، نقد و نظر؛ ش ۴۳-۴۴، ۱۳۸۵.
۴. _____؛ «درآمدی بر جریان‌شناسی اندیشه دینی در ایران معاصر»، نقد و نظر؛ ش ۴۵-۴۶، ۱۳۸۶.
۵. نصر، حسین؛ «برخورد تمدن‌ها و سازندگی آینده بشر»، در: مجتبی امیری (ترجمه و ویراسته) نظریه برخورد تمدن‌ها، هانتینگتون و منتقدانش؛ تهران: مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۸۲.
۶. هانتینگتون، ساموئل؛ «برخورد تمدن‌ها»، در: مجتبی امیری (ترجمه و ویراسته) نظریه برخورد تمدن‌ها، هانتینگتون و منتقدانش؛ تهران: مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۸۲.
7. Mazlish, Bruce; "Civilization in a Historical and Global Perspective"; *International Sociology*; no. 16, 2001.
8. Kaplan, Mordecai; *Judaism as a Civilization, Toward a Reconstruction of American-Jewish Life*; Jewish Publication Society of America, 1994.